

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію **Федорчук Олени Степанівни**
**«БІСЕРНЕ ОЗДОБЛЕННЯ НАРОДНОЇ НОШІ УКРАЇНЦІВ:
КОНЦЕПЦІЯ ЕТНОМИСТЕЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (на матеріалах Північної
Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини)»**,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.05 – етнологія

Дослідження етнічних традицій є актуальним і перспективним напрямком сучасних народознавчих студій з огляду на стрімку глобалізацію, наслідками якої є уніфікація культурного простору та розмивання його етнічних особливостей. Важлива роль у збереженні етнічної різноманітності світу належить мистецьким традиціям, у контекстах яких формуються особливості духовних та матеріальних засад етнічної культури, що беруть участь у моделюванні процесів державотворення, зокрема у формуванні етнічної, національної, культурної та соціальної ідентичностей громадян України.

Наукова розвідка традиції бісерного оздоблення народної ноші українців є актуальною у зв'язку із тим, що у радянський час унаслідок тимчасового згасання мистецьких практик було втрачено частину досвіду та навиків. Сьогодні ж постала гостра потреба якомога уважнішого дослідження мистецького спадку цієї традиції заради його збереження та примноження. Маємо на увазі сучасну актуалізацію мистецтва бісерних виробів, яка потребує підтримки з боку етнологів, зокрема вивчення, аналізу й популяризації достовірних знань про технологічні, типологічні та художньо-стилістичні особливості автентичної творчості. Власне такі знання репрезентує О. С. Федорчук у своїй роботі.

Дисертація «Бісерне оздоблення народної ноші українців: концепція етномистецької традиції (на матеріалах Північної Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини)» виконувалася у відділі історичної етнології Інституту народознавства НАН України у контексті актуальної науково-дослідної теми «Матеріальна та духовна культура українців у народознавчому дискурсі:

традиції та інновації» (державний реєстраційний номер 0115U005546), що відповідно підтверджує й актуальність поданої до захисту роботи.

О. С. Федорчук тривало й ґрунтовно вивчала проблематику, яка представлена у дисертації. Науковий доробок дослідниці склали: дві монографії, п'ять розділів у колективних монографіях, 23 статті у вітчизняних та закордонних фахових виданнях, три з яких включені до наукометричної бази Scopus, а також 19 публікацій, які додатково відображають результати роботи. Перелік опублікованих дисертанткою праць, а також перелік виступів на конференціях та інших відкритих наукових заходах засвідчують повноту апробації отриманих результатів.

Структура дисертації складається зі вступу, восьми розділів, висновків та шести додатків. Структура роботи є послідовною, скерованою на успішне розв'язання поставлених наукових завдань.

У вступі О. С. Федорчук висвітлила об'єкт, предмет, мету, основні завдання, хронологічні та територіальні межі, методологічну й теоретичну основу та наукову новизну роботи. Дослідниця вказала на практичне значення отриманих результатів – вони заповнюють прогалину у вивченні традиційної культури українців і водночас виступають підґрунтям для розвитку теорії етнічної мистецької традиції. Отримані результати наукової розвідки та напрацьовані й апробовані методологічний і термінологічний інструментарій стануть корисними для наступних етнологічних досліджень; у навчальному процесі при укладанні програм з етнологічних та мистецтвознавчих студій; у написанні методичних посібників, навчальних підручників, курсових та дипломних робіт; при укладанні словникових та енциклопедичних видань. Що також важливо, отримані результати сприятимуть навчанню й творчості народних майстрів та дизайнерів сучасного одягу.

Дослідження проводилося у заявлених хронологічних і територіальних межах. Зокрема, бісерне оздоблення народної ноші українців вивчалось в рамках ХІХ – початку ХХІ століття. Географічні межі охопили сучасні терени України, проте основний емпіричний матеріал збирався в макроареалі Північної Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини. Саме ця

територія, як стверджує у своїй роботі дисертантка, є місцем найбільш ранніх народномистецьких практик з бісером в Україні і місцем найстійкішого розвитку традиції бісерного оздоблення народної ноші українців.

Наукову новизну роботи становлять уперше здійснена реконструкція етномистецької традиції бісерних виробів українців та реконструкція її жанрової складової – традиції бісерного оздоблення народної ноші. В цьому контексті важливе значення має останній розділ роботи, в якому дослідниця підсумовує емпіричні спостереження. О. С. Федорчук аргументовано і переконливо представляє своє бачення принципів еволюціонування етнічної мистецької традиції; чинників формування, еволюціонування та актуалізації етномистецької традиції; часу та осередку народного мистецтва як феноменів, що координують традицію у часопросторі.

Дисертація написана, базуючись на солідній історіографічній та джерельній базі. Зокрема, найвагомішу й водночас наділену науковою новизною частину джерелознавчої бази склали зображальні та усні джерела, які особисто дисертантка збирала упродовж 20 років. Це польові матеріали дослідниці з 12 експедицій Інституту народознавства НАН України, 9 відряджень до Львівської, Рівненської, Волинської, Івано-Франківської, Закарпатської, Тернопільської, Чернівецької областей. Також у роботі використані пам'ятки з понад 40 музеїв України й зарубіжжя та 27 приватних збірок.

О. С. Федорчук чітко сформулювала методологічні засади дослідження. Зокрема відзначила, що дисертаційне дослідження є міждисциплінарною етнологічно-мистецтвознавчою розвідкою, що базується на системно-історичному та системно-ресурсному підходах. Дисертантка перелічила основні методи роботи та обґрунтувала необхідність їхнього використання. Значну увагу дослідниця приділила дефініціям основних понять дисертації – «бісерне оздоблення народної ноші» (с. 67), «етнічна мистецька традиція» (с. 80, 82), «пасіонарно-креативний потенціал традиції» (с. 371–372).

Важливим результатом дисертації стала реконструкція витоків, народження та еволюціонування досліджуваної традиції, яка розглянута у

контекстах трьох етапів розвитку (I етап: кінець XVIII – кінець XIX ст.; II етап: кінець XIX – кінець 1940-х рр.; III етап: середина XX ст. – до сьогодні). Кожному етапу притаманна своєрідна етномистецька парадигма. Важливо, що розгляд кожного з етапів розвитку традиції О. С. Федорчук починає з аналізу історичного тла та характеристики певного періоду. Дисертантка аргументовано переконує, що сплески пасіонарності спричиняють сплески пасіонарно-креативного потенціалу досліджуваної традиції.

Видимими маркерами мистецьких парадигм різних етапів традиції представлені технологічні, типологічні та художньо-стилістичні особливості народномистецької творчості, що дозволяють атрибутувати артефакти в часі. У дисертації фахово проаналізовано засади технології та їх поступ у практиці українських народних майстрів XIX–XXI ст., зокрема широко репрезентовано матеріали й техніки роботи з бісером, що мають низку універсальних і так само унікальних особливостей для Буковини та Східної Галичини.

Важливою частиною роботи стала ґрунтовна класифікація бісерних виробів українців й зокрема типологізація бісерних компонентів народної ноші українців. О. С. Федорчук виявила й описала 41 тип виробів та подала цінну інформацію щодо часопросторової локації кожного із типів.

У роботі проаналізована локальна варіативність традиції, зокрема представлені поетапні особливості народномистецької творчості в ареалах Північної Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини. Репрезентуючи технологічні, типологічні та художньо-стилістичні риси кожної з локальних традицій, О. С. Федорчук доводить, що запозичена традиція набула варіативності та автентичних рис уже наприкінці XIX ст., відколи стала органічною частиною феномену української культури.

Логічним продовженням наукового аналізу технологічних, типологічних і художньо-стилістичних аспектів народномистецької творчості з бісером стало дослідження функції бісерних компонентів народної ноші українців. Зокрема О. С. Федорчук віднесла до ключових естетичну, оберегову, обрядово-звичаєву, знакову й маркувальну, демонстраційну та інформативну функції. Дисертантка слушно відзначає, що на сучасному етапі усі вони залишаються актуальними,

щоправда дещо нівелювалася роль берегової функції. Найкраще це демонструють такі реалії, як майже втрачені народними майстрами знання про семантику орнаментальних мотивів та нехтування в часі церемонії церковного шлюбу традиційними апотропеями. Йдеться про те, що зараз на церковний шлюб молоді з'являються переважно у сучасному одязі, а не в наділеній береговими символами народній ноші.

Завершальним етапом роботи стало представлення авторського погляду на особливості народження та еволюціонування етнічної мистецької традиції бісерного оздоблення народної ноші українців. Зокрема О. С. Федорчук формує погляд на традицію бісерного оздоблення народної ноші українців як на еволюційну систему, що живе за рахунок енергії етносу. Від пасіонарності етносу, потенціал якої у різний час є різним, залежить пасіонарно-креативний потенціал (термін здобувачки) мистецької традиції. В залежності від рівня пасіонарно-креативного потенціалу традиція перебуває у різних фазах: зародження, первинного розвитку, креативного піднесення, реверберації (загасання), актуалізації, після фази якої знову прогнозовано настає фаза креативного піднесення. Система етнічної мистецької традиції базується на засадничих принципах: змін, спадковості, взаємодії та взаємозв'язку, компліментарності, актуалізації.

Здобуті О. С. Федорчук результати висвітлені у загальних висновках дисертації. Висновки дисертації чітко сформульовані, достатньо аргументовані та висвітлюють вирішення поставлених на початку роботи завдань. Вони повною мірою розкривають об'єкт та предмет дослідження. Суттєвим доповненням дисертації є її додатки. Зокрема найбільше схвалення викликали Ілюстрації джерел (185 позицій) та Словник народних назв (272 позиції).

Автореферат розкриває зміст та повністю відображає структуру дисертації.

Попри значні досягнення робота О. С. Федорчук містить деякі упущення, що викликають наступні зауваження:

1. При написанні роботи О. С. Федорчук, на жаль, використовувала лише власні польові матеріали, що зберігаються в Архіві Інституту народознавства.

Проте, там також знаходяться зібрані на теренах Північної Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини матеріали безсумнівно відомих авторці народознавців Катерини Матейко, Галини Стельмашук, Раїси Захарчук-Чугай, Антона Будзана, Ганни Врочинської. Використання таких матеріалів збагатило б джерелознавчу базу дослідження і тим самим посилило б його результати.

2. У історіографічному розділі роботи відзначено, що для порівняльних студій і виявлення міжетнічних універсалій та унікальностей було використано інформацію, яку подавали білоруські, польські, болгарські, словацькі, чеські, румунські, молдовські, російські дослідники народної ноші (С. 47). На жаль, у самій роботі такі порівняння здебільшого стосуються лише типології творів.

3. Також у історіографічному розділі згадано про українсько-литовський міждисциплінарний проєкт «Орнаментика народного текстилю Західної України та Литви: універсальні та унікальні параметри» (2018—2019), «у ході якого було виявлено низку технологічних, типологічних та художньо-стилістичних аналогій і відмінностей між бісерним декором ансамблів етнічного одягу українців та литовців» (С. 49). Цю інформацію слід було відобразити у рубриці «Зв'язок роботи з планами наукових досліджень».

4. Роботі, а саме у Розділі 6. «Локальна варіативність традиції: найдавніші ареали» бракує картографування, яке б унаочнило межі історико-етнографічних районів та етномистецьких зон, у контекстах яких дисертантка розглядає поліфонію автентичних традицій.

5. Викликає зауваження й певна диспропорція обсягів розділів. Зокрема, обсяги п'яти розділів коливаються у межах 1–2 аркушів, тоді як Розділ 6. «Локальна варіативність традиції: найдавніші ареали» займає майже 5 аркушів.

Усі зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на позитивну оцінку наукової роботи, яка є вагомим доробком сучасного українського народознавства та має значне теоретичне і практичне значення. Таким чином, дисертація О. С. Федорчук «Бісерне оздоблення народної ноші українців: концепція етномистецької традиції (на матеріалах Північної Буковини, Західного Поділля, Покуття та Гуцульщини)» є завершеним самостійним актуальним науковим дослідженням, отримані результати якого

вирішують конкретні наукові задачі сучасної етнології. Дисертація відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13, 14 постанови Кабінету Міністрів України № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р., зі змінами, а її авторка Федорчук Олена Степанівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
директор Комунального закладу
Львівської обласної ради
«Львівський історичний музей»

Р. П. Чмелик

сідина засвідчена